

УДК 159.942+37.04

DOI <https://doi.org/10.32782/ART/2024-2-3>

ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ШКОЛЯРІВ ЯК ОБОВ'ЯЗКОВА ОСВІТНЯ ЦІЛЬ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Клепар Марія Василівна

доктор педагогічних наук, професор,
кафедри початкової освіти та освітніх інновацій
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
ORCID ID: 0000-0003-1671-3710
e-mail: mklepar10@gmail.com

Чінчой Олександр Олександрович

кандидат педагогічних наук, доцент,
кафедри природничих наук і методик їхнього навчання
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID ID: 0000-0002-2572-1416
e-mail: chinchoy.alexander@gmail.com

У сучасному суспільстві відбуваються трансформації, які висувають нові вимоги до формування особистості, громадянина та фахівця, а також досягнення успіху в різних сферах життя. Зростає значення здатності усвідомлювати та контролювати власні емоції, що підкреслює важливість емоційного інтелекту. Це знаходить відображення в документах, які регулюють реформування освіти, де серед основних компетентностей учнів початкової школи виділяються ті, що пов'язані з розвитком емоційного інтелекту. Серед них: конструктивне управління емоціями, застосування емоційного інтелекту для вирішення проблем, оцінка ризиків і прийняття рішень, співпраця, ініціативність та творчість.

Рішення зазначеної проблеми вимагає спеціальної підготовки вчителів і цілеспрямованої системної роботи з розвитку емоційного інтелекту молодших школярів. Це включає усвідомлення власних емоцій та емоцій інших, опанування емоціями та розвиток навичок комунікації з іншими людьми. У статті наведено аналіз можливостей Нової української школи щодо впливу на розвиток емоційного інтелекту в молодшій школі. Визначено напрями його розвитку відповідно до вимог особистісно-орієнтованого, компетентнісного, комунікативного та діяльнісного підходів, викладених у Державному стандарті загальної початкової освіти як основних орієнтирів для оновлення змісту навчання. Також розкрито особливості організації інтегрованого навчання, спрямованого на розвиток емоційного інтелекту, та детально описано емоційну складову освітніх галузей початкової школи.

Ключові слова: емоційний інтелект, нова українська школа, початкова освіта, особистісно зорієнтований підхід, інтегроване навчання.

FORMATION OF EMOTIONAL INTELLIGENCE IN SCHOOL STUDENTS AS A MANDATORY EDUCATIONAL GOAL OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

Mariia Klepar

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

Oleksandr Chinchoi

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Modern changes that are currently taking place in society put forward new requirements for the development of a person as an individual, a citizen, a specialist, and achieving success in all areas of life. The ability to understand and manage one's emotions becomes important, the role of emotional intelligence increases. These tasks are reflected in the current education reform documents, where among the key competencies of junior high school students are those related to the development of emotional intelligence, namely: con-

structively manage emotions, apply emotional intelligence, solve certain problems, assess risks and make decisions, cooperate with others, identify initiative, create. Solving the mentioned problem requires special training of the teacher and purposeful systematic work on the development of emotional intelligence of younger schoolchildren: knowledge of one's own emotions and feelings; knowing the emotions and feelings of other people; owning one's own emotions and feelings; interaction and communication with other people. The article presents an analysis of the possibilities of the New Ukrainian School to influence the development of the emotional intelligence of younger schoolchildren. The directions of its development have been determined in accordance with the requirements of personally oriented, competence-based, communicative and activity approaches, declared in the State Standard of General Primary Education as mandatory guidelines for updating the content of education. The peculiarities of the organization of training on an integrated basis for the development of emotional intelligence of younger schoolchildren are revealed. The emotional component of the content of educational branches of primary school is singled out and described in detail.

Key words: *emotional intelligence, New Ukrainian School, primary education, personality-oriented approach, integrated teaching.*

Постановка проблеми. Сучасна реформа української школи, яка полягає в переході від знаннєвої парадигми до компетентнісного підходу, має на меті формування в учнів життєвого досвіду, необхідних знань, навичок та цінностей, що сприятимуть їх успішній самореалізації у швидко змінюваному суспільстві. Концепція Нової української школи наголошує на особистісно орієнтованому навчанні, яке не лише сприяє засвоєнню знань, але й формує характер, світогляд та ставлення дитини до навколишнього світу. Основним завданням модернізації освітньої системи є перенесення фокусу з вивчення зовнішніх аспектів світу на розуміння та освоєння взаємодії з ним, а також на осмислення власної діяльності (Бібік, 2018).

Державний стандарт загальної початкової освіти визначає основні орієнтири для всебічного розвитку особистості через наскрізні вміння, які є універсальними для всіх освітніх галузей і обов'язковими для формування у школярів (Державний стандарт, 2018). До кінця навчання в початковій школі учні повинні вміти розв'язувати завдання, мислити критично та творчо, співпрацювати, ефективно комунікувати, розвивати емоційний інтелект, здійснювати дослідження, організовувати свою діяльність, рефлексувати та усвідомлено читати.

Таким чином, розвиток емоційного інтелекту є невід'ємним компонентом початкової освіти. Оволодіння емоційною компетентністю, яка сприяє успішній соціальній взаємодії, самопізнанню та розумінню інших, є ключовим завданням для дітей молодшого шкільного віку. Цей період є особливо чутливим для засвоєння норм і правил соціальної комунікації. Якщо дитина не досягне належного рівня емоційного розвитку до 10–11 років, її подальший життєвий шлях може бути ускладненим через можливі непорозуміння з іншими та внутрішні конфлікти.

Учителі початкових класів повинні не лише навчити дітей базовим навичкам, таким як читання та письмо, але й закласти основи для

формування всебічної особистості, яка розуміє себе та інших, здатна досягати успіху як у самостійній, так і в груповій діяльності. Ефективність процесу розвитку емоційного інтелекту залежить від ретельно продуманих змістовних і діяльнісних компонентів освітнього процесу, а також від емоційної компетентності самого вчителя та його педагогічного підходу.

Огляд останніх досліджень і публікацій свідчить про наукове обґрунтування проблеми емоційного інтелекту в працях С. Дмитрієвої та Т. Гуменюк, які досліджують особливості емоційно-вольової сфери молодших школярів. Вивчення розвитку емоційного інтелекту в межах концепції Нової української школи проводили І. Кежковська та Т. Котик, чий теоретичний дослідження сприяють глибшому розумінню структури цього феномена. Дослідження О. Лелюх-Степанчук стосуються ролі емоційної сфери у формуванні особистості дітей шкільного віку.

Мета статті полягає у висвітленні аналізу можливостей освітнього процесу Нової української школи у сприянні розвитку емоційного інтелекту школярів.

Виклад основного матеріалу. Згідно з положеннями Концепції Нової української школи, Державного стандарту та Типових навчальних програм для початкової школи, було сформульовано нову парадигму освітніх пріоритетів і завдань, яка відповідає глобальним тенденціям розвитку демократичного суспільства. Ця парадигма вимагає нових методологічних та технологічних підходів для їхньої ефективної реалізації в шкільному середовищі. До ключових нововведень належить впровадження особистісно орієнтованого, компетентнісного, комунікативного та діялісного навчання, а також застосування інтегрованого підходу до змісту освіти.

Хоча в офіційних документах не встановлено пріоритетів між цими підходами, наголошується, що вони повинні гармонійно доповнювати один одного. Зокрема, компетентнісний підхід у навчанні передбачає акцент на розвиток емоцій-

ного інтелекту як невід'ємної складової життєвих або ключових освітніх компетентностей, визначаючи його як наскрізне вміння, яке є індикатором сформованих компетентностей протягом навчання (Державний стандарт, 2018).

Особливістю особистісно орієнтованого підходу є створення умов для внутрішнього розвитку учня і формування його особистісних змін. До таких умов належать підтримка моральних цінностей, встановлення норм комунікативної поведінки, створення сприятливої атмосфери доброзичливості та уваги до кожного учня. Також важливим є організація діалогічного навчання, яке надає учням можливість отримання життєвого і комунікативного досвіду через гру, пошукову діяльність і створення ситуацій, що сприяють усвідомленню особистісних цінностей і імітації життєвих ролей.

Очікувані результати впровадження особистісно орієнтованого підходу у навчанні молодших школярів включають розвиток таких якостей, як відповідальність, толерантність, здатність до саморозвитку, позитивне мислення та ставлення до навколишнього світу, що свідчить про високий рівень розвитку емоційного інтелекту.

Реалізація компетентнісного підходу в початковій школі щодо формування емоційного інтелекту передбачає заохочення творчого використання знань і навичок, застосування інтерактивних методів навчання для ефективної міжособистісної взаємодії, а також організацію самостійної пізнавальної діяльності учнів для отримання необхідної інформації через спостереження за власними та чужими емоціями та поведінкою. Особливу роль відіграє стимулювання учнів до прояву ініціативи, оцінювання власних дій та відчуття відповідальності за їхні наслідки.

Діяльнісний підхід у навчанні орієнтований на те, щоб учні набували досвіду міжособистісної взаємодії, що сприяє розвитку їхнього емоційного інтелекту, який проявляється та вдосконалюється через активну діяльність. Ключовою умовою діяльнісного підходу є оволодіння учнями основними елементами міжособистісної комунікації та відповідальність за результат цієї взаємодії. Учні вчаться вибирати як вербальні, так і невербальні способи спілкування, а також коригувати результати взаємодії.

До інших аспектів діяльнісного підходу належить використання різноманітних видів діяльності для досягнення навчальних цілей, розвиток уяви та вміння прогнозувати результати своїх дій, а також рефлексія щодо способів та умов власної діяльності. У результаті реалізації цього підходу учні здобувають знання шляхом самостійної навчальної діяльності, розвиваючи навички ефективної взаємодії з іншими.

Комунікативний підхід, який є важливим компонентом навчального процесу, зосереджується на формуванні здатності учнів ефективно використовувати мову в різноманітних ситуаціях. Він заохочує обмін інформацією, думками, емоціями та почуттями під час спілкування.

Інтегрований підхід до формування емоційного інтелекту передбачає використання змісту з різних освітніх галузей у межах одного тематичного дослідження. Це сприяє розвитку ціннісного ставлення до предметів і явищ, а також заохочує до подальшого вивчення теми. Формування емоційного інтелекту у молодших школярів охоплює не лише навчальні предмети, а й позаурочну діяльність. Це завдання реалізується через наскрізні вміння, спільні для всіх предметів і пов'язані з ключовими компетентностями (Державний стандарт, 2018).

Однією з основних цілей початкової освіти є розвиток наскрізних умінь, які виступають індикаторами життєвих компетентностей у молодших школярів. Це є важливою передумовою для їхньої особистісної самореалізації як у сучасному, так і майбутньому житті, а також для їхнього становлення як громадян і професіоналів. Державний стандарт початкової освіти визначає, що для досягнення мети Нової української школи, включаючи розвиток емоційного інтелекту учнів, необхідно враховувати унікальність кожної дитини. Програми передбачають розвиток пізнавальних, моральних та естетичних емоцій, що тісно пов'язане з інтелектуальним та емоційним розвитком (Державний стандарт, 2018).

Типові освітні програми для Нової української школи включають сучасні психологічні та педагогічні підходи, такі як заборона будь-яких форм дискримінації, провідна роль ігрової діяльності, розвиток самоповаги й упевненості в собі, а також створення психоемоційної атмосфери довіри та взаємоповаги (Типова програма Шияна, 2018; Типова програма Савченко, 2018).

Найбільший вплив на розвиток емоційного інтелекту молодших школярів мають такі освітні галузі, як мовно-літературна, соціальна, здоров'язбережувальна та інформатична. Хоча ці галузі орієнтовані на предметні знання, у їхній зміст також закладено значну увагу на розвиток емоційного інтелекту.

Наприклад, у математичній освіті, яка спрямована на розвиток логічного мислення, велика увага приділяється формуванню компетентностей, важливих для успіху в житті. Учні не лише опановують математичні знання, а й розвивають інтерес до навчання через дослідницькі проекти та вирішення сюжетних завдань у ігрових ситуаціях. Вивчення математичних концепцій у повсякденному контексті стимулює як емоційний, так і інтелектуальний розвиток.

Мовно-літературна освіта також відіграє важливу роль у розвитку емоційного інтелекту. Згідно з Державним стандартом, ця галузь передбачає не лише вивчення рідної мови, але й збагачення емоційного досвіду учнів, що є важливим для їхнього успіху в житті. Програми розвитку мовної та літературної освіти спрямовані не лише на навички сприйняття інформації, а й на стимулювання учнів до вираження своїх думок, почуттів і ставлень (Державний стандарт, 2018).

Попри те, що навчальні програми акцентують увагу на вивченні конкретних предметних знань, вони також сприяють розвитку емоційного інтелекту через створення комфортного емоційного середовища, стимулювання мотивації до навчання та сприяння співпраці між учнями (Типова програма Шияна, 2018; Типова програма Савченко, 2018).

У навчальному процесі підкреслюється важливість розвитку емоційного інтелекту шляхом використання інтерактивних методів комунікації в різних освітніх галузях. Наприклад, у рубриці «Взаємодіємо усно» зазначається, що навчання має включати реальні комунікативні ситуації, коли учні взаємодіють у парах або групах під час обговорень, дискусій або бесід. Це сприяє не лише розвитку навичок аналізу та оцінки усної інформації, але й вмінню висловлювати власні почуття та емоції, а також розуміти емоції співрозмовників, що підвищує якість міжособистісної взаємодії. Акцент робиться також на здатності досягати життєвих цілей через спілкування з іншими.

У рубриках «Взаємодіємо письмово», «Читаємо» та «Досліджуємо медіа» передбачено розвиток умінь критично аналізувати текстову інформацію та виражати власне ставлення до неї. Це сприяє розширенню емоційно-чуттєвого досвіду та формуванню здатності передавати емоції в письмовій формі. Окрім того, учні навчаються глибше розуміти та усвідомлювати зміст літературних творів, що формує їхню поведінку, а також розвиває моральні та естетичні почуття.

У рубриці «Досліджуємо мову/мовлення» молодші школярі вивчають виразні засоби мовлення, що допомагає їм формувати власний стиль та збагачувати його емоційними виразами. Рубрика «Театралізуємо» сприяє накопиченню емоційно-ціннісного досвіду учнів через участь у театральних виставах та імпровізаціях. Отже, мовно-літературна освіта спрямована не лише на розвиток мовної особистості, але й на використання педагогічних методів для розвитку різних компонентів емоційного інтелекту молодших школярів.

В умовах сучасного інформаційного суспільства знання, отримані через інформаційно-комунікаційні технології, стають ключовим фактором успіху кожної особистості, а також важливим е-

вміння їх застосовувати, аналізувати та поширювати. Це нова епоха, відома як «інформаційне суспільство» або «суспільство нового типу», що формується завдяки глобальним соціальним змінам і швидкому розвитку інформаційних та комунікаційних технологій. Використання матеріальних та духовних здобутків цивілізації сприяє економічному розвитку та особистісному зростанню.

Створення глобального інформаційного простору породжує нові форми взаємодії людей, що в умовах віртуального середовища мають ґрунтуватися на демократичних та соціальних цінностях, формованих через розвиток соціальної та комунікативної компетентності. Метою освітньої галузі інформатики є формування здатності до безпечної та відповідальної діяльності в інформаційному середовищі з використанням цифрових технологій. Для досягнення цієї мети необхідно розвивати навички розпізнавання різних видів інформації, а також ефективної віртуальної комунікації на основі етичних норм.

Уроки інформатики повинні навчити учнів ефективно співпрацювати як у реальному, так і віртуальному середовищі, спільно вирішувати завдання та досягати успіху. Це створює умови для розвитку здатності контролювати власні емоції, розуміти почуття інших людей, вести ефективні переговори та враховувати спільні інтереси.

Сучасне освітнє середовище Нової української школи акцентує увагу на важливості здорового способу життя, що безпосередньо залежить від емоційного благополуччя учнів та розвитку їхнього емоційного інтелекту. З цією метою освітня галузь здоров'язбереження спрямована на формування свідомості учнів щодо здорового способу життя та збереження фізичного, психічного, соціального й духовного здоров'я.

Висновки. Отже, аналіз ключових освітніх документів для Нової української школи, таких як Концепція НУШ, Державний стандарт загальної початкової освіти, Типові програми під редакцією Р. Шияна та О. Савченко, свідчить про те, що розвиток емоційного інтелекту молодших школярів є наскрізною лінією, яка інтегрується в усі освітні галузі та є показником якісних змін у початковій освіті.

Загалом, для досягнення вимог Державного стандарту стосовно розвитку емоційного інтелекту учнів важливо впроваджувати наступні аспекти: на уроках слід надавати перевагу формам комунікативної взаємодії, інтегрувати різні види діяльності, моделювати мовленнєві ситуації та застосовувати інтерактивні технології для взаємодії учнів у парах, трійках і малих групах.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на визначення методичних основ розвитку емоційного інтелекту молодших школярів як у рамках уроків, так і в позаурочний час.

Література:

- Бібик Н. М. (2018). Нова українська школа. Київ: Літера ЛТД. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/Novyny/2018/12/12/11/20-11-2018rekviz.pdf> (дата звернення 07.06.2024 р.).
- Державний стандарт початкової загальної освіти. (2018). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-п> (дата звернення 12.06.2024 р.).
- Дмитрієва С. М., Гуменюк Т. М. (2015). Діагностика особливостей емоційно-вольової сфери молодших школярів як умова підвищення професійної компетентності дитячого психолога. Конкуренентоспроможність в умовах глобалізації: реалії, проблеми та перспективи. С. 32–35.
- Котик Т. М. (2020). Нова українська школа: теорія і практика формування емоційного інтелекту в учнів початкової школи: навч.-метод. посіб. для вчителів початкової школи. Тернопіль: Астон, 192 с.
- Котик Т., Кежковська І. (2020). Розвиток емоційного інтелекту молодших школярів як обов'язковий освітній результат Нової української школи. *Освітні обрії*. № 2. С. 20–26.
- Лелюх-Степанчук О. О. (2018). Емоційний інтелект як проблема психологічної науки. *Актуальні проблеми психології*: зб. наук. пр. Інституту психології імені Г.С. Костюка. Том. X. Вип. 31. С. 83–92
- Нова українська школа. (2018). Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти (1–4 клас), розроблена під керівництвом О. Я. Савченка. URL: <http://osvita.ua/school/program/program-1-4/60407/> (дата звернення: 15.0.2024 р.).

References:

- Bibik, N. M. (2018). Nova ukrainska shkola [New Ukrainian school]. Kyiv: Litera LTD. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/Novyny/2018/12/12/11/20-11-2018rekviz.pdf> (access date June 7, 2024).
- Derzhavnyi standart pochatkovoї zahalnoi osvity [State standard of primary general education]. (2018). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-п> (date of application 06.12.2024).
- Dmytrieva, S. M., Gumenyuk, T. M. (2015). Diahnostyka osoblyvostei emotsiino-volovoi sfery molodshykh shkolariv yak umova pidvyshchennia profesiinoi kompetentnosti dytiachoho psykholoha [Diagnostics of features of the emotional-volitional sphere of younger schoolchildren as a condition for increasing the professional competence of a child psychologist]. Competitiveness in the conditions of globalization: realities, problems and prospects. P. 32–35.
- Kotyuk, T. M. (2020). Nova ukrainska shkola: teoriia i praktyka formuvannia emotsiinoho intelektu v uchniv pochatkovoї shkoly: navch.-metod. posib. dlia vchyteliv pochatkovoї shkoly [New Ukrainian school: theory and practice of forming emotional intelligence in primary school students: teaching. – method. manual for primary school teachers]. Ternopil: Aston, 192 p.
- Kotyuk, T., Kezhkovska, I. (2020). Rozvytok emotsiinoho intelektu molodshykh shkolariv yak oboviazkovyi osvitnii rezultat Novoi ukrainskoi shkoly [Development of emotional intelligence of younger schoolchildren as a mandatory educational result of the New Ukrainian School]. *Educational horizons*. No. 2. P. 20–26.
- Lelyukh-Stepanchuk, O.O. (2018). Emotsiinyi intelekt yak problema psykholohichnoi nauky [Emotional intelligence as a problem of psychological science]. *Actual problems of psychology*: coll. of science avenue of the Institute of Psychology named after H.S. Kostyuka. Vol. X. Issue 31. P. 83–92.
- Nova ukrainska shkola [New Ukrainian school]. (2018). A typical educational program for general secondary education institutions (grades 1–4), developed under the leadership of O. Ya. Savchenko. Retrieved from <http://osvita.ua/school/program/program-1-4/60407/> (date of application: 00/15/2024).